

Hajtó Vera

„Drága Kisfiam! Leveled megkaptam.”

*A belga–magyar gyermekakcióban résztvevő családok levelezéseiből**

„Every Person Like a Letter” [Minden ember olyan mint egy levél] szól Daiva Markelis Amerikában élő litván emigránsokról szóló esszéjének a címe. Ez egy idézet, amelyet Markelis egyik interjúalanyától, Dilecta nővértől kölcsönzött. A nővér ezzel a hasonlattal írja le azt a gyakorlatot, amelyet a hajózási vállalatok alkalmaztak a fedélzetükön utazó bevándorlókkal szemben, hogy megkönnyítsék az adminisztráció dolgát az utasok partraszállásakor új hazájukban. Egy darab kartonlapot tűztek minden bevándorló kabátjára, vagy akasztottak az emberek nyakába, amelyre az utas személyi adatait jegyezték fel.

„Senki sem kérdezte, hogy merre mész vagy hogy honnan jöttél. Csak rádnéztek, elolvasták a feljegyzést, és valami olyasmit mondtak, hogy »Nem oda. Ide.« [...] Minden ember olyan volt mint egy levél. Mint egy emberi küldemény.”¹

Ezt a bevándorolni szándékozók azonosítására szolgáló módszert gyakran használták a 19. század utolsó negyedében és a 20. század első felében. Nem csak emigránsok esetében alkalmazták azonban a migrációt irányítani/ellenőrizni kívánó szervezetek. Annak a több tízezer gyermeknek is ilyen „felcímkezésben” volt része, akik otthonukat hátrahagyva idegen családokhoz kerültek valamelyik magyarányú, jótékony gyermekmentő akció révén a 20. század folyamán.² E gyermekmentő akciók egyike az a kezdeményezés volt, amely több ezer magyar gyermeket helyezett el Belgiumban, belga családoknál néhány hónapos nyaralásra az világháború után.

* Doktori kutatásom a belgiumi Leuveni Katolikus Egyetem történelem tanszékén végzem, tárgya a magyar–belga gyermekakció 1923 és 1927 között. Jelen írás korábbi, angol nyelvű változata *‘Letters of Love and Sorrow’ Correspondences of Hungarian children, their Belgian Foster Families and their Hungarian Birth Families during the Interwar Period* címmel hangzott el Los Angeles-ben 2010. november 18 és 21-e között az Assosiation for Slavic, East European and Eurasian Studies 42. éves konferenciáján.

¹ Markelis 2006:109–110. (Fordítás angolról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

² A két talán legismertebb ilyen humanitárius akció a Kindertransport [Gyermektranszport], amely 1938 és 1939 között zsidó gyermekeket mentett ki Németországból Angliába, és a spanyol-baszk gyermekeket a spanyol polgárháború folyamán segítő akció volt. (Fox – Abraham-Podietz 1998; Pauwels 2007). Hasonló élményekről számol be a II. világháború idején Londonból vidékre evakuált angol gyermekek esetében: Brown 2000.

Amikor a magyar gyermekek megérkeztek a belga vasútállomásra, mindegyikük nyakában egy madzagra erősített papírcédula lógott, rajta a gyermek neve, a belga vendéglátó család címe és neve. Sok egykori résztvevőben még nyolc évtized után is élénken él a kép, hogy miként azonosították őket a belgák a pályaudvaron és hogy mit is jelentett számukra és a vendéglátóik részére az a kis papírcédula. Gyakran negatív emlékek kerülnek a felszínre, amelyek egykori zavartságukról, félelmükről és személyiségük egyfajta tárgyiasításáról tanúskodnak.³

A címmel és névvel ellátott papírcédula a gyerekek nyakában jelképesen mindegyiküket levéllé változtatta. Egyik országból egy másikba, egyik családtól a másikhoz küldték őket. Ezek az „emberi levelek” nyitották meg az utat a további, valódi levelezés előtt két ország és több ezer magyar és belga család között. A postai levelezés volt valójában az egyetlen, mindenki számára elérhető módja a családok, szülők és gyermekek közötti kapcsolattartásnak. A levelezések a folyamatosság és összetartozás érzését jelentették a családtagok között. Sőt, hozzájárultak a családok átformálásához. Ezek a levelek is arról tanúskodnak, hogy a család fogalma nem kötött és állandó, hanem alakítható és változó, de minden esetben igen fontos az egyén számára.

A következőkben először is felvázolom a gyermekakció történeti kontextusát, majd öt magyar gyermek családi levelezésének tartalmi és szöveges elemzése segítségével bemutatom, miként tartották fent és segítették a levelek a családi kapcsolatokat – különösen a gyermek és szülő közöttieket – amelyeket a távolság és a személyes kapcsolattartás lehetetlensége veszélybe sodort. Részletesen feltárom, vajon mennyire sikeresen tudott ez az öt gyermek és belga–magyar családjaik együttes erővel áthidalni időt, távolságot és befolyásolni identitásokat.

MAGYAR–BELGA GYERMEKSEGÉLYAKCIÓN

1923 januárjában Knébel Miklós, az esztergomi egyházmegye papja érseki ajánlólevelével látogatást tett a belga katolikus egyház fejénél, Desiré Mercier kardinálisnál, azért, hogy segítségét kérje a nehéz helyzetben lévő magyar gyermekek számára.⁴ Knébel Dél-Hollandiából érkezett, ahol egy holland katolikus szervezettel együttműködve már három éve sikeresen dolgozott a holland–magyar gyermeksegélyakció katolikus részén. Mivel egyre több magyar család jelentkezett, hogy gyermekének segítséget kérjen, Knébelben felmerült az ötlet, hogy Hollandia katolikus szomszédját, Belgiumot is belevonják az akcióba. Sikertült meggyőznie a belga kardinálist és ezzel Belgium is bekerült azon országok körébe, amelyek a húszas évek folyamán magyar gyermekeket láttak vendégül.

³ Magyar gyermekek belgiumi élményeiről részletesebben lásd Hajtó 2009. Ez a negatív asszociációval felbukkanó emlék visszatérő elem más gyermekakciók esetén is. Például egy londoni kitelepített kislány visszaemlékezéseiben lásd Hollingsworth 1992.

⁴ EPL Csernoch 10A/4 Dc 2167.

A jótékony külföldi gyermeknyaraltatások magyar gyermekek számára 1920-ban kezdődtek. 1919 és 1920 folyamán több nemzetközi jótékonyági szervezet is aktív volt Budapesten, ingyen ételt, ruhát és cipőt osztottak a főváros nyomorgó lakosságának és önkéntesként dolgozó tagjaik személyesen is szembesültek az ország és lakosai, főként a gyermekek nehéz életviszonyaival. A többnyire szerteágazó társadalmi kapcsolatokkal rendelkező arisztokrata, vagy a nagypolgársághoz tartozó külföldi önkéntesek hazájukba visszatérve kezdeményező szerepet játszottak a magyar gyermekeket megsegítő akciók kiépítésében.⁵ Az akciók gyakorlati lebonyolítását magyar oldalról az Országos Gyermekvédő Liga, a magyar gyermekvédelem egyik legbefolyásosabb korabeli szervezete végezte. Az akciókat elősegítő társadalmi munkáról és propagandáról a magyar protestáns és katolikus egyházak szigorúan elkülönülve gondoskodtak. Az egyházak és a Gyermekvédő Liga együttműködése a magyar kormány eszmei és bár csekély mértékű, de anyagi támogatását is élvezte.

Az akciók kezdetétől nyilvánvaló volt, hogy a háború, a Tanácsköztársaság és a trianoni egyezmény óta nemzetközi elszigeteltségben lévő Magyarország számára diplomáciailag is hasznosak lehetnek ezek az akciók. Elsőként Hollandia, Svájc, Svédország és Anglia fogadott magyar gyermekeket néhány hónapos tartózkodásra. Az előbbi három ország háború alatti semlegessége elősegítette jótékonyági akcióikat, ráadásul a háborúból vesztesként kikerülő országokkal szemben a negatív nemzetközi közhangulat ellenére sem viseltettek ellenszenvvel. A holland és svéd családok például a magyarok mellett több ezer német és osztrák gyermeket is vendégül láttak.⁶ A magyar gyermekeket megsegítő akcióban természetesen ezek az országok különböző arányban vettek részt. Az alábbi táblázat adatai a Gyermekvédő Liga egykori elnökének, Rottenbiller Fülöpnek a Liga működésének 30. évfordulójára írt kiadványában szerepelnek, és jól mutatják az akció számarányait országonkénti lebontásban:

Ország	Az akció időtartama	A vendégül látott magyar gyermekek száma
Hollandia	1920–1930	28 563
Belgium	1923–1930	21 542
Svájc	1920–1930	10 608
Anglia	1920–1930	603
Svédország	1920–1921	131
Összesen:		61 447

Forrás: Rottenbiller 1936: 31–32.

⁵ A holland miniszterelnök két lánya, Henriette S.S. Kuyper és Johanna H. Kuyper 1916-ban néhány hónapot Budapesten töltött a holland missziós kórház szolgálatában. Henriette könyv formájában 1918-ban megörökítette budapesti emlékeit. Ezzel elindította a magyarországi helyzet iránti érdeklődést, majd aktivitást a holland jótékonyági körökben (Mezősi 2001: 78).

⁶ *Gedenboek* 1924: 3–117.

Amint a táblázat mutatja, Belgium 1923-ban utolsóként csatlakozott az akcióhoz, de Hollandia után a második legnagyobb arányban nyaraltatott magyar gyermekeket. Hollandiával és Svájjal ellentétben néhány évvel korábban Belgium még háborús viszonyban állt az Osztrák–Magyar Monarchiával és súlyos háborús pusztításnak volt kitéve. Belgium nehéz gazdasági és politikai helyzetben fejezte be a háborút és az 1920-as években még javában folyt az ország újjáépítése. Ráadásul a párizsi béketárgyalásokon a belga diplomácia kudarcot vallott, így Belgium nem részesült olyan anyagi kárpótlásban, amellyel fedezhette volna gazdasági nehézségeit. Így került sor arra, hogy Franciaországgal együttműködve, 1923 januárjában Belgium megszállta a Ruhr-vidéket a jóvátételt fizetni képtelen Németország elleni szankcióként.⁷ Amíg a belga politikai vezetés és diplomácia ilyen agresszív és a nemzetközi közvéleményt negatívan befolyásoló lépéseket tett, a Belgiumban nagy befolyással bíró belga katolikus egyház és annak feje, Desiré Mercier más módon képzelte el az ország nemzetközi szereplését. A nemzetközi jótékonsági akciókba való bekapcsolódás kitűnő lehetőséget kínált és Mercier kardinális nem is tétlenkedett, hogy a lehetőséget kihasználja. Elsőként a törökországi menekülttáborokban nehéz körülmények között élő orosz gyermekek megsegítésére hoztak létre egy belgiumi gyermekkolóniát. Néhány száz orosz gyermeket helyeztek el itt, az oroszországi események és azok nemzetközi hatása azonban olyan politikai bonyodalmakat jelentettek, hogy ez rövidesen az akció leállításához vezetett.⁸

A következő akció, amely a magyar gyermeksegélyakciót közvetlenül megelőzte és annak tulajdonképpeni előfutára volt, osztrák gyermekek belgiumi nyaraltatását tűzte ki célul. Belgium 1920–1921-ben csatlakozott az 1918 óta osztrák gyermekek nyaraltatását végző Hollandiához. Körülbelül ezer osztrák (főként bécsi és Bécs környéki) gyermeket helyeztek el a holland szervezők belga közreműködéssel Délkelet-Flandriában flamand vendéglátó családoknál.⁹ Ez az akció sem bizonyult hosszú életűnek, mivel erősen feltételezhető, hogy a háború alatti, a helyi belga lakossággal szembeni német agresszió még élénken élt a köztudatban és nem tette, nem tehetette népszerűvé német nyelvű és német nevű gyermekek jelenlétét a belga falvakban és városokban.

Ezen előzmények után jelentkezett Knébel Miklós Mechelenben, hogy felkérje a belga kardinálist arra, hogy Belgium is kapcsolódjon be a magyar gyermekek nyaraltatásába. A magyar szervezők nem kis kételkedéssel néztek a belga–magyar akció sikerességének elébe. Annak ellenére, hogy a Monarchia magyar alakulatai igen csekély mértékben voltak aktívan jelen a nyugati hadszíntéren és Magyarország kevéssé volt ismert a belga lakosság körében, attól tartottak, hogy Magyarország negatív nemzetközi megítélése, főként a francia érdekszférába húzódó Belgium esetében, nem sok teret enged az együttműködésre.¹⁰

⁷ Dumoulin – Gerard 2008: 945–957.

⁸ Coudenys 2004.

⁹ *Gedenkboek* 1924: 96 és 110.

¹⁰ EPL Csernoch 10A/4 Dc 3481 és 2167.

Nem lehet biztosan tudni, hogy Mercier is látta-e ennek veszélyét, mindenestre az Országos Gyermekvédő Liga munkatársaival együttműködve, a legnagyobb titokban lehetővé tette, hogy 1923. május 1-jén, „becsépésszék” az első csoport magyar gyermeket Belgiumba.¹¹ Ezt a 63 gyermeket a Hollandiába szabályosan érkező gyermekcsoportból választották ki és belga autókkal szállították a dél-hollandiai Tilburg városából a belgiumi Turnhoutba, hogy ott aztán szétosszák őket az önként jelentkező belga vendéglátó családok között. A belga hatóságokat, idegenrendészetet, a bel- és külügyminisztériumot senki sem világosította fel az eseményekről.¹² Csak hetekkel a gyermekek megérkezése után értesültek a történetekről, ekkor azonban már nem tudták, vagy nem akarták leállítani a felgyorsuló eseményeket.

Az első, magyar gyermekeket szállító vonat 1923 júliusában érkezett 758 gyermekkel Belgiumba.¹³ A Gyermekvédő Liga rutinosan, jól szervezeten bonyolította a gyermekek utaztatását. A Liga különböző adományokból fedezte a költségeket, vasúti kedvezményeket eszközölt ki az átutazó vonatoknak, nemzetközi támogatást is nyert az angliai székhelyű „Save the Children” gyermekvédő szervezettől¹⁴ és a belga szervezők is igyekeztek főként adományokból, majd a résztvevő belga családok 1924-től kezdődően fizetett hozzájárulásával is, finanszírozni az akciót. Mercier létrehozott egy az akciót lebonyolító szervezetet „Het Hongaarsch Kinderwerk” elnevezéssel, amelynek központi irodája (Secretariaat van het Hongaarsch Kinderwerk) Turnhoutban volt és vezetőjének a turnhouti esperest, Johannes Jansent jelölte ki. Jansen és munkatársai koordinálták a munka gyakorlati lebonyolítását Belgiumban. Kapcsolatban álltak a belga minisztériumokkal, a belga egyesületekkel, amelyek a magyar gyermekek elhelyezését végezték helyi szinten, a belga családokkal, valamint a Gyermekvédő Ligával és annak ügyvezető igazgatójával, Neugebauer Vilmossal. Az akció belgiumi szervezése teljes mértékben a helyi plébániákra és a helyben szerveződött egyesületekre épült és így végig megőrizte katolikus jellegét.¹⁵ Ennek következtében a legtöbb magyar gyermek, körülbelül kilencven százalék, Belgium északi részén, flamand nyelvterületen talált családra.¹⁶ Belgium déli részén, vallon terü-

¹¹ „A századik gyermekvonat” *A Gyermekvédelem Lapja* 1926. május 26.

¹² ARB, IAMJ, Administration de la Sûreté Publique (Police des Étrangers), Dossiers Généraux: 2ème versement, 215. A gyermekek rendelkeztek fényképes útiokmánnyal, mert erre Hollandiában is szükségük volt. Ez valószínűleg elegendőnek bizonyult a belga határ átlépéséhez, azonban nem rendelkeztek a tartózkodásra jogosító vízumokkal. Feltehető, hogy ebben az időben a határőrség még nem bírt olyan bürokráciával, mint amelyet a későbbiekben, a harmincas évektől kezdődően kiépített.

¹³ ARB, IAMJ, Administration de la Sûreté Publique (Police des Étrangers), Dossiers Généraux: 2ème versement, 215.

¹⁴ Prims 1924: 1 és http://www.savethechildren.org.uk/en/38_102.htm#EARLYYEARS (Utolsó letöltés: 2011. november 15.)

¹⁵ Prims 1924: 1–3.

¹⁶ ARB, IAMJ, Administration de la Sûreté Publique (Police des Étrangers), Dossiers Généraux: 2ème versement, 215.

leten a belga katolikus egyház jóval kisebb társadalmi befolyással rendelkezett, így az akció ott nem is fejlődött ki olyan mértékben, mint északon.

A gyermekeket szállító vonatok körülbelül havi rendszerességgel érkeztek Belgiumba 1923 és 1928 között. A helyi plébánosok vasárnapi prédikációjukban felszólították híveiket az akcióban való részvételre, ami nyilvánvalóan nem talált süket fülekre.¹⁷ A vonatok átlagban 500 gyermeket szállítottak havonta, akiket Belgium különböző pontjain tettek ki, hogy onnan szétosztva kerüljenek a belga családokhoz. Ez a nagy szám egyértelműen arra vall, hogy az akció rendkívül népszerűnek bizonyult mind a magyar, mind pedig a belga családok körében. A gyermekek hivatalosan hat hónapra érkeztek, de a visszautazás nem volt szigorúan megszervezve. A belga szervezők értesítették ugyan a belga szülőket a vonat indulásának időpontjáról, de az, hogy a magyar gyermek melyik vonattal utazott vissza, teljesen a belga és a magyar család általában közös döntésén alapult. Így adódott, hogy sok gyerek tovább maradt Belgiumban, mint hat hónap, némelyek éveket is tölthettek a belga családnál mielőtt visszatértek Magyarországra. Mások többször utaztak Belgiumba és töltöttek néhány hónapot vagy ugyanannál, vagy különböző családoknál. És voltak olyan gyermekek is, akik soha nem tértek vissza Magyarországra. Az ő számarányuk a Belgiumban üdültetett gyermekek körülbelül öt-tíz százaléka.¹⁸

A belga katolikus napilapok rendszeresen tudósítottak a vonatok érkezéséről, a gyermekek javára rendezett eseményekről és a magyarországi gazdasági és kulturális viszonyokról. Az akció szervezői mindent megtettek annak érdekében, hogy a belga közönség megismerje azt az országot, ahonnan a gyermekek érkeztek, és az akció folyamatosságának fenntartása céljából bizonyítani próbálták annak szükségességét. Ennek érdekében a Gyermekvédő Liga rendszeresen fogadott belga vendégeket Budapesten. Belga papokat és a magyar gyermekeket befogadó családokat láttak vendégül néhány napra és megmutatták nekik a főváros nevezetességeit a Szabadság téren álló egykori Trianon emlékműtől a budai várig, de elvitték őket a hírhedt budapesti nyomornegyedekbe, Tripoliszba, Angyalföldre és a barakk-lakásokba is. A belga vendégek hazatérve beszámoltak a látottakról, ezzel is elősegítve az akció körüli propagandamunkát.¹⁹

A belga–magyar gyermeksegélyakció befejezése 1926 folyamán merült fel a magyar külügyminisztériumban. A döntésnek egyértelműen politikai okai voltak. Mivel két évvel korábban a magyar kormánynak sikerült biztosítania az ország számára a népszövetségi kölcsönt, az ország nemzetközi megítélése szempontjából többé nem volt kívánatos magyar gyermekek számára ilyen mértékű külföldi segítséget elfogadni. A magyar minisztérium azonban nem számolt

¹⁷ „Hongaarsch Kinderwerk” *De Poperinghenaar* 1926. szeptember 5.

¹⁸ Mivel nem rendelkezünk pontos hivatalos számadattal, ez az öt-tíz százalék a saját becslésem a belga–magyar családok között végzett terepmunka alapján.

¹⁹ *Met de Belgische Pleegouders naar Hongarije* 1925 és „Belga vendégek Budapesten” és „Magyarországon a jobb módú családok sem gondoskodhatnak gyermekeikről” *Nemzeti Újság* 1925. augusztus 15. és augusztus 19.

azzal, hogy az akció olyan népszerűsége tett szert a belga családok és támogatók között, hogy igen erős nemtetszésbe ütközött leállításának terve. A magyar szervezők és hatóságok ezért csak fokozatosan, 1930-cal bezárólag tudták lezárni a külföldi gyermekakciókat.²⁰

A RÉSZTVEVŐ GYERMEKEK, CSALÁDOK TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE ÉS A KUTATÁS KORLÁTAI

A belgiumi Algemeen Rijksarchief (Országos Központi Levéltár) Brüsszelben őrzi a belga idegenrendészet iratanyagait. Ezek között található a belga–magyar gyermeksegélyakció dokumentációja is. A fond tartalmazza az idegenrendészet minisztériumokkal és a turnhouti irodával folytatott levelezését, valamint a Belgiumba érkező gyermekek névlistáit, amelyeket Jansen és kollégái minden vonat érkezésekor megküldtek a belga hatóságoknak. Ennek köszönhető, hogy a névlisták nagy többsége fennmaradt. A belga idegenrendészet listái tartalmazzák a vonat érkezésének dátumát, a gyermekek nevét, életkorát, a magyarországi város, vagy község nevét ahonnan a gyermek érkezett és a kijelölt belga tartózkodási helyet. A lista semmit sem árul el a befogadó családokról. Az azonban világos, hogy a gyermekek több mint fele Budapestről és annak környékéről érkezett. De majdnem minden nagyobb magyar város – mint például Győr, Debrecen, Szeged, Szombathely vagy Szolnok – képviseltette magát. Az is feltűnő, hogy elenyésző a falusi gyermekek részvétele, nagy többségük városi környezetből érkezett Belgiumba.

A másik szembeötlő eleme ezeknek a listáknak az, hogy csak tíz százalék a fiúgyermekek aránya, kilencven százalékban lányok vettek részt az akcióban. A gyermekek átlagos életkora kilenc év volt. Voltak köztük egészen kicsi gyermekek, két-három évesek, ami pedig a felső korhatárt illeti, a belga idegenrendészet előírta az akció szervezőinek, hogy a gyermekek ne legyenek idősebbek tizenöt évnél, mert akkor már fiatalkorúnak minősültek volna és ez bonyolította volna az akció adminisztrációját. Ennek ellenére található a listán néhány idősebb, 16–18 éves fiatal is, de számuk elenyésző.²¹ A kérdés az, hogy vajon a belga családok maguk dönthettek-e arról, hogy fiú- vagy leánygyermek kerüljön hozzájuk, vagy hogy milyen korú legyen az általuk befogadott gyermek? Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre válaszolhassunk, illetve, hogy teljesebb képet kaphassunk az akcióban résztvevő családok összetételéről, szükség lenne az akciót irányító iroda iratanyagára. Azonban a turnhouti iroda teljes iratanyaga, amely részletes információt adhatna, teljes egészében elveszett. Nagy valószínűséggel valamikor a II. világháború után a dokumentációt Brüsszelbe, a belgiumi magyar kolónia szociális életének központjába, a Magyar Házba szállították, ahol az 1980-as

²⁰ MOL K85 cs. 26. t.14.

²¹ ARB, IAMJ, Administration de la Sûreté Publique (Police des Étrangers), Dossiers Généraux: 2ème versement, 215.

években egy alapos lomtalanítás áldozatául esett.²² A források hiányossága miatt sajnos nagyon kevés a pontos adat arról, hogy a családok milyen mértékben vettek részt a döntéshozatalban.

Más nem levéltári források adott esetben szolgálhatnak válasszal. 1924 augusztusában megjelent egy rövidke kiadvány Antwerpenben, egy antwerpeni pap, Floris Prims tollából, a magyar gyermekeket elhelyező antwerpeni egyesület támogatásával, amely rövid leírását adja a belga–magyar gyermeksegélyakciónak. Prims maga is tagja volt a helyi egyesületnek, amely a magyar gyermekek antwerpeni elhelyezéséről gondoskodott. Ebben a kiadványban szerepel az az adat, hogy a magyar gyermekekért jelentkező belga családok megszabhatták az általuk befogadandó gyermek korát, nemét és társadalmi hovatartozását.²³

Ha megvizsgáljuk a brüsszeli Rijksarchief-ban található névlistákon szereplő gyermekek nem szerinti megoszlását a belgiumi tartományok szerint, akkor kiderül, hogy a leánygyermekek és a fiúgyermekek egyforma arányban lettek szétosztva. Ez láthatólag ellent mond annak, hogy a belga családok maguk dönthettek volna a befogadandó gyermekek neméről.

Prims azt az útmutatást is leírja, hogy ha a gyermek szabadfoglalkozású családból származott, akkor A jelöléssel, ha kereskedő, hivatalnok és alsó középosztálybeli családból,²⁴ akkor B, ha pedig munkásosztálybeli családból, akkor C megjelöléssel kellett illetni a családok regisztrációjakor.²⁵ Fontos itt megjegyezni azt, hogy ezzel a jelölési rendszerrel csak itt, ebben a kiadványban találkoztam.

A családok társadalmi összetételéről a városi hatóságok adminisztrációjából is lehetne tájékozódni, azonban ez a dokumentációs forrás is töredékes a gyermekakció esetében. Mivel a helyi, városi hatóságokat az idegenrendészet és a belga belügyminisztérium nem kötelezte arra, hogy a városukban tartózkodó magyar gyermekeket regisztrálják, nagyon kevés iratanyag található a városi levéltárakban is. A gyermekek jelenlétének rögzítése csak akkor történt meg, ha a városi hatóság mégis úgy döntött, hogy regisztrálja őket. Ilyen esetben feljegyezték a befogadó belga családok nevét és címét is, amiből következtethetünk egy bizonyos helységben a befogadó családok társadalmi összetételére városi lakhelyük alapján. Például a nyugat-flandriai városban, Roeselare-ban megtörtént a városban tartózkodó magyar gyermekek rendszerezett regisztrálása. Az őket vendégül látó családok címjegyzéke arról árulkodik, hogy a város két forgalmas utcája, ahol hagyományosan a város kereskedői és egyéb középosztályhoz tartozó elemei laktak, fogadta be a városba érkező legtöbb magyar gyermeket.²⁶

²² A brüsszeli Magyar Házban történt lomtalanításról és az akkor megsemmisült dokumentumokról Süle András, a Ház egykori könyvtárosa számolt be. Lásd Hermán M. 1998: 123.

²³ Prims 1924: 2.

²⁴ Az eredeti flamand nyelvű forrásban itt „middenstand” szerepel. Magyar megfelelője nincs, egy olyan társadalmi réteget jelöl, amely a középosztályon belül helyezkedik el. Kereskedőket, bolttulajdonosokat és a hivatalnokréteg alsóbb részét foglalja magába.

²⁵ Prims 1924: 2.

²⁶ SR, BR, OV, reg. 3; 4; 5.

Néhány általam az egykori résztvevőkkel készített interjú, helyi napilapok elemzése és az akció szervezőinek kiadványai arra engednek következtetni, hogy azon kívül, hogy valaki jó katolikusként tagja volt a helyi belga katolikus közösségnek, nem volt más feltétele (életkor, családi állapot, anyagi háttér stb.) egy magyar gyermek esetleges befogadásának. Ez azonban sajnos nem mindig zárt ki olyan visszaéléseket, mint például a gyermekek munkába állítása vagy fizikai és pszichés bántalmazása. Volt néhány magyar tanítónő és pap, akiket a magyar egyházmegyék és a magyar belügyminisztérium a Gyermekvédő Ligán keresztül küldött ki, hogy ellássák a magyar gyermekek belgiumi gondozását, de számuk igen csekély volt és az akció nagy arányai miatt nem is jutottak el minden gyermekhez.²⁷

Ami a magyar családok kiválasztását és társadalmi összetételét illeti, a forrásanyag még kevesebb mint a belgák esetében. Az Országos Gyermekvédő Liga külföldi gyermeknyaralattal foglalkozó iratanyaga olyan mértékben hiányos, hogy két-három iktatókönyvön kívül semmi sem maradt fenn az egykori nagy-szabású munkáról. A meglévő anyag nagy része is főleg az akció holland részével foglalkozik. Ebből a sajnálatos helyzetből kifolyólag nagyon keveset tudni arról, hogy a Liga hogyan tájékoztatta a családokat, hogyan választották ki őket, és milyen feltételekkel vehetett részt egy gyermek az akcióban. A Liga kiadványa, a *Gyermekvédelem Lapja* nyújtja a legbővebb forrást az intézmény külföldi akciókkal kapcsolatos munkájáról. A lap a Ligával együtt indult, de 1918 és 1926 között szünetelt. Így viszonylag későn, de annál alaposabban kezd beszámolni az ekkor már kialakult külföldi nyaralattal rendszeréről. Neugebauer Vilmos az újrainduló újság első számának hasábjain összefoglalja, hogy kiken kíván segíteni a nyaralattási akció:

„Nem volt még tömegakció Magyarországon, mely kihatásaiban oly jelentőségű lett volna, mint a külföldi üdültetés, mely Anglia, Belgium, Hollandia, Svájc és Svédország segítségével gyengén fejlett, rosszul táplált és biztos korai pusztulásra ítélt gyermekeink tízezreit mentette meg az életnek.”²⁸

Az egykori résztvevőkkel készített interjúkból kiderül, hogy volt egy az utazást megelőző, kötelező orvosi vizsgálat, amin minden gyermeknek részt kellett vennie a Liga Wesselényi utcai központjában. Itt ellenőrizték, hogy van-e tetűje vagy más fertőző betegsége a gyermekeknek, megmérték a testsúlyukat, mert egy bizonyos testsúly felett a gyermekek már nem vehettek részt az akcióban.²⁹ Az esztergomi érsekség kiadott egy tájékoztatót a gyermeküdültetéssel kapcsolat-

²⁷ EPL, Csernoch 10A/4 Dc 204 és ARB, IAMJ, Administration de la Sûreté Publique (Police des Étrangers), Dossiers Généraux: 2ème versement, 215.

²⁸ „A külföldi gyermeküdültetés” *A Gyermekvédelem Lapja* 1926. március 8.

²⁹ Interjú M. M.-mel, Boortmeerbeek, 2008. március 3. és interjú H. I.-vel, Brüsszel, 2005. május 26. Doktori kutatásom részeként 25 egykori gyermekrésztvevővel készítettem interjút. Személyes élményanyagoknak nagy részét nagyon érdekes, ellentmondó módon szövi át a hála érzése. A témáról részletesebben lásd Hajtó 2009: 212.

ban, amely felsorolja, melyek a részvétel feltételei: csak római katolikus vallású, egyházi házasságban élő szülők törvényes 6 és 12 év közötti gyermekei (a kilenc év felettiak már szentségekhez járultak), egészségügyi szempontból valóban rászorultak utazhattak és az iskolai hitoktató írásos garanciájára is szükség volt.³⁰ Más forrásokkal összevetve, ezeknek a feltételeknek a gyakorlatban nem minden résztvevő család és gyermek felelt meg. Sajnos pontos statisztikai adatokkal ebben az esetben sem rendelkezünk.

Ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk a belga–magyar gyermeksegélyakció hatásáról a gyermekek és családjuk életére, az a kevés és töredékes információ, amely a hivatalos szervek és az akciót szervező egyesületek levéltáraiban fennmaradt, igen csekély segítséget nyújt a kutatónak. Az ego-dokumentumok, mint például a személyes elbeszélések, naplók, levelezések nemcsak nagyban kiegészíthetik ismereteinket erről a jótékonyági akcióról, de betekintést is engednek abba, hogy az akció alanyai, a családok és a gyerekek, hogyan élték át és értelmezték az eseményeket. A családi levelezések elemzése igen sok értelmezési lehetőséget nyújthat, mivel a levelek dialogikus jellegüknél fogva egyszerre vallanak mind a belga, mind pedig a magyar családok élményeiről.

A LEVELEK

Nem egyszerű a kutató dolga, ha úgy dönt, hogy mások családi levelezését szeretné elemezni. A hivatalos levelezésekkel ellentétben a családi levelek sokszor nehezen hozzáférhetőek magánjellegű tartalmuk és a nyilvánosságtól elzárt helyzetük miatt. A közszerepet nem játszó, a társadalom alsóbb rétegeiben élő családok (különösen gyermekek) magánlevelezései a legritkább esetben kerülnek közgyűjteményekbe, levéltárba vagy publikálásra.³¹ Az 1920-as évek közepén Belgiumba érkezett magyar gyermekek és az ő magyar és belga családjuk esetében sincsen ez másként.³²

A belgumi gyermekakciónak eddig nem készült tudományos feldolgozása. Elfelejtett eseménye egy egykori nagyszabású nemzetközi jótékonyági akciónak, amelynek valamikor jelentős szociális hatása volt és évekig jelen volt a köztudatban. Sok családi gyűjteményben azonban a mai napig híven őrzik az egykori résztvevők és hozzátartozók írásos emlékeit. Kutatásaim során jónéhány olyan családdal kapcsolatba kerültem, amely részt vett a húszas évek belga–magyar gyermekakciójában. Az ő nagylelkűségüknek köszönhetően olvashattam és feldolgozhattam kutatásomhoz a magángyűjteményeikben található levelezéseket.

³⁰ EPL, Csernoch 10A/4 Dc 1115.

³¹ A levéltárosok között manapság élénk vita folyik a levéltár feladatairól és ezzel kapcsolatban a személyes magániratok gondozásáról. Lásd Horváth J. 2010: 3–21.

³² A könyv formájában megjelent életrajzok és visszaemlékezések tartalmazhatnak néhány levelet, de sokszor töredékesen, nem a teljes levelezés közreadásával és új narratívába helyezve, megszerkesztve. Ilyen életrajz például: Horváth 2001.

Ezek a levelezések egy új nézőpontot, az akció egy másik, magánjellegű oldalát mutatják meg, a hivatalos, az akció szervezésével foglalkozó intézmények történetétől eltérő módon. A levelek bepillantást engednek az intim családi életbe, annak megszervezésébe, érzelmi életébe az utazás és a belgiumi tartózkodás alatt és sok esetben évekkel az akció után is.

Az elmúlt években, különösen angolszász nyelvterületen, sok tanulmány és monográfia jelent meg, amely családi levelezésekkel foglalkozik és azt bizonyítja, hogy mennyire gazdag anyagot jelentenek a hétköznapi emberek levelezései a kutató számára. Rávilágítanak arra, hogy az első látásra egészen mindennapinak tűnő tartalmak valójában igencsak jelentőségteljes, megszerkesztett írások.³³ Arra is felhívják a figyelmet ugyanakkor, hogy a levelek elemzése számos metodológiai és teoretikus problémát vet fel. Nagyon gyakran csak töredékeiben maradnak ránk a levelezések, a gyűjtemények sokszor hiányosak. Fennmaradásuk is esetleges, mivel nagyban függ az egyén döntéseitől, életkörülményeitől és életútjától. Ez a helyzet a belga–magyar családok esetében is. Csak az akcióban részt vett családok és leszármazottaik csekély hányada őrizte meg teljes egészében az egykori családi levelezést két, sokszor már három generációt is átölelő időn keresztül. Legtöbbször csak egy-két levél vagy levéltöredék maradt meg, amelyek egy valamikori intenzív levelezésről tanúskodnak. Nem találtam például olyan gyűjteményt, amely tartalmazná mind a két levelezőpartner leveleit. Annak az öt gyermeknek és családjaiknak négy levelezés-gyűjteménye (egy esetben testvérpárról van szó, akiket egyazon belga vendéglátó családnál helyeztek el), amelyet jelen tanulmányomban elemzek, szintén hiányos. A gyűjtemények nem mindig tartalmazzák az egyik vagy másik fél válaszát, így a meglévő levelekből kell következtetni tartalmukra. Valójában egy levelezés keletkezése idejében sem teljes. Az egyik levelezőpartner ír, a másik válaszol, így a levelek írója sohasem birtokolja a levelezés mindkét oldalát. A levelezés mind a két oldala egy későbbi időpontban esetleg ugyan összegyűjthető, de sohasem lehetünk egészen biztosak abban, hogy minden egyes levél a birtokunkban van. Gondoljunk csak arra, hogy sok levélíró semmisíti meg magánlevelezésének néhány, számára legérzékenyebb darabját kifejezetten azért, hogy később senki se tudjon létezéséről. A töredékes jelleg mellett a leveleknek van még egy jellemző tulajdonsága. Amikor elemzésükre kerül sor, a kutató hamar megéri dialogikus jellegüket. Ahogy Liz Stanley pontosan megjegyzi tanulmányában: „A levelezés nem egy személy írása vagy elbeszélése életéről, hanem egy kommunikáció vagy gondolatváltás két vagy több személy között.”³⁴

A belga–magyar gyermekakcióban részt vett családok levelezése gyakorlatilag és érzelmileg is segítette a gyermekeket útjuk alatt. Ezek az írásos párbeszéddek az édesszülők és a „vendéglátó szülők” között többet jelentettek gyakorlati ismer-

³³ Cancian 2010; Dobson 2009; Gerber 2006; Elliott – Gerber – Sinke (eds.) 2006; Frenett – Martel – Willis (eds.) 2006; Earle 1999.

³⁴ Stanley 2004: 204–205. (Fordítás angolról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

reték, tények kicserélésénél. Valójában egy igen jelentős szülői hálózatot hoztak létre és tartottak fent nagy távolságon és sokszor hosszabb időszakon keresztül.

Azért esett választásom erre a négy levelezés-gyűjteményre, mert az összes családi gyűjtemény közül ezek őrződtek meg a legteljesebb formában. A legtöbb családi levelezésből csak egy-két árva példány maradt fenn a családok tulajdonában. Ezen a négy gyűjteményen kívül három másik teljesebb levelezést sikerült találnom különböző családi gyűjteményekben: ezeknél az egykor vendégül látott magyar gyermek felnőtt korában váltott levelet belga családjával.

Az itt elemzett négy levelezés-gyűjtemény egy lány és négy fiú családi kapcsolatairól számol be a gyermekakció idején. Horváth Irén és Ferenc testvérek voltak. Édesapjuk a háború előtt tisztartó volt Leszenyén (ma Szlovákia). A négygyermekes család a trianoni döntés után költözött Sopronba, ahol egy magyar menekültek számára átalakított kaszárnnyában találtak ideiglenes lakásra. A család folyamatosan megélhetési gondokkal küzdött, mivel az édesapa – számos sors-társához hasonlóan – nehezen talált munkát, így az édesanya is arra kényszerült, hogy mosással, takarítással hozzájáruljon a család ellátásához. Belgiumban egy felső középosztályhoz (cipőgyárosok) tartozó család látta vendégül őket. A belga szülők középkorúak voltak, egy felnőtt korú fiúgyermekkel. Irén és Ferenc legtöbbször a család egyik közeli rokonánál, egy idős plébános unokatestvénél (Pap bácsi vagy Van Mol atya), annak plébániáján töltötte ideje nagy részét. Kapcsolatuk a vendéglátó szülőkkel formális volt és sokszor a család alkalmazottai, cselédei viselték gondjukat. A Horváth családnak csakúgy, mint több ezer más hasonló körülmények között élő magyar családnak, a belga gyermeknyaraltatás óriási segítséget jelentett gyermekeik fizikai és mentális egészségének megőrzésében.

Schimék Albert és családjának levelezése arról tanúskodik, hogy a hat hónapos belgiumi nyaraltatás életmentőnek bizonyult Albert számára. Ő is középosztálybeli családból származott és középosztálybeli többgyermekes belga családhoz került, ahol az összes gyerek felnőttkorú volt, de néhányan még otthon éltek szüleikkel. Albert és szülei Budapesten éltek, ahol az általános munkanélküliség és lakáshiány súlyos nyomorral sújtotta a háromtagú családot.

Funtek Zoltán rendszeresen betegeskedett és szülei nem tudták biztosítani számára a megfelelő egészséges életmódot, ezért döntöttek úgy, hogy a gyermek felerősítése érdekében Zolit Belgiumba küldik az akcióval. Az orvosi vizsgálaton kishúga egészségesebbnek bizonyult, így Zoli egyedül került egy nagy belga családhoz, amelynek feje egy özvegyasszony volt, aki sikeres üzletasszonyként vezette a család vegyeskereskedését. A belga család gyermekei itt is felnőttkorúak voltak már, de néhányan még otthon laktak, kisegítettek a családi vállalkozásban és örömmel viselték Zoli gondját.

Az ötödik gyermeket Orosz Istvánnak hívták és egy budapesti külvárosból érkezett egy vidéki parasztgazdaságba a belga tengerparti város, Oostende közelébe. Az öt befogadó belga családban több Istvánhoz hasonló korú gyermek volt.

Az öt gyermek életkora öt és nyolc év között mozgott a levelezések időtartama alatt. A levelek 1923 (ez a belga–magyar gyermekakció kezdetével is

egybeesik) és 1930 között születtek. Levelet váltottak a magyar szülők a belga szülőkkel, a magyar szülők gyermekeikkel, a magyar szülők a belga család gyermekeivel, a belga család gyermekei a magyar gyerekekkel, a család alkalmazottai a magyar szülőkkel és a magyar gyermekekkel.

Fontos megjegyezni azt, hogy az akcióban részt vevő sok más gyermekhez hasonlóan az itt tárgyalt öt gyermek között is voltak olyanok, akiknek belgiumi nyaralása/tartózkodása hosszabb volt a hivatalosan meghatározott hat hónapnál. Funtek Zoltán több nyarat is Belgiumban töltött. Horváth Irén esete sem volt kivételesnek mondható. 1924-ben érkezett Belgiumba és csak három év múlva, 1927-ben utazott vissza Magyarországra. Később, a harmincas évek második felében, immár fiatal hölgyként úgy döntött, hogy visszatér Belgiumba belga családjához és örökre hátrahagyja Magyarországot. A mai napig gondosan ápolja azonban magyar családi kapcsolatait és erős érzelmi szálakkal kötődik szülőhazájához.³⁵

Horváth Irénen kívül a többi négy gyermek sorsáról az akciót követően szinte semmit sem lehet tudni. Annyi biztos, hogy mindannyian visszatértek Magyarországra családjukhoz. Olyan mintha ezek a levelek ablakot nyitnának egy adott pillanatban az életükre.

IDŐ ÉS TÁVOLSÁG

A magyar és a belga családok tagjai a gyermekek utazását megelőzően nem ismerték egymást. Csak egy idegen név és cím volt a birtokukban és ennek segítségével kellett egyfajta „kommunikációs teret” létrehozniuk, hogy a „közös” gyermek érdekeit szem előtt tartva, kapcsolatot építhessenek ki. A családoknak tehát meg kellett találniuk a módját annak, hogy betölthessék szülői szerepeiket időt és távolságot legyőzve. Ezt a folyamatot megnehezítette az a tény, hogy a magyar és a belga családok nem egy nyelvet beszéltek. A belga családok flamandul beszéltek, amíg a magyarok természetesen magyarul.³⁶ Meg kellett állapodjanak egy közösen választott nyelvben, vagy egy harmadik felet kellett bevonniuk, hogy legyen, aki lefordítsa a leveleket. Egy közvetítő bevonása azonban nem feltétlenül tette egyszerűbbé a levelezést. A fordítás természetesen nem mindig adhatta vissza az eredeti szöveget és idővesztéssel is járhatott.

Orosz István szülei igénybe vették a szomszédban lakó kislány segítségét, aki már részt vett a belgiumi nyaraltatásban és a nyelv ismeretével tért haza. Az ő közreműködésével flamandul levelezett István két családja. István édesanyja levélben bemutatta a kis fordítót a belga családnak és megengedte neki, hogy saját nevében is megszólalhasson a levelekben: „U.i. a levél írója nagyon boldog,

³⁵ Több beszélgetést folytattam Horváth Irén nénivel. Mozgalmas életének több részletét megosztotta velem. Hálás vagyok barátságáért és kedves segítségéért.

³⁶ Mind az öt gyermeket flamand családoknál helyezték el Belgium északi, flamand nyelvű közösségében.

hogy tetszik önöknek a fordítása. Örülök, hogy segíthetek az Orosz családnak.”³⁷ Az édesanya azzal, hogy szót adott a fordító kislánynak, határozottan bevonta őt a család intim szférájába és így kibővítette a család „határait”. Ráadásul a levelezés dialógus-jellegét is kitágította, egyfajta kollektív cselekménnyé változtatta.³⁸ A többi három gyermek magyar családjá a németet választotta közvetítő nyelvenek. Ez logikus választásnak tűnik, mivel a magyar középosztály iskolai curriculumába és általános műveltségébe tartozott a német nyelv kisebb-nagyobb ismerete. Talán abban is bíztak, hogy mivel a flamand a germán nyelvcsalád tagja, a vendéglátóknak nem lesz nehéz dolguk az olvasással. A magyar szülők az első levelek egyikében gyakran határozottan kérték a belga levélírókat, hogy ők is németül írjanak. Néha a belga család tudott németül válaszolni, máskor fordítót kerestek, sokszor azonban csak flamandul vagy franciául tudtak választ írni.³⁹ A közös nyelv körüli egyezkedések jól nyomon követhetők a levelekben. Funtek Zoli családjai több levelet is váltottak, mire egyezsége jutottak, hogy mi legyen a közös nyelv. Schimek Albertet leszámítva, aki még nem tanult meg írni, mind a négy gyermek magyarul levelezett szüleivel. Mind a magyar, mind a belga családok arra biztatták a gyermekeket, hogy magyarul írjanak, azért, hogy ne felejtsek el a nyelvet és hogy ápolják kötődésüket magyar családjukhoz.⁴⁰ A gyerekek leveleinek tartalma ugyanakkor nem feltétlenül maradt rejtve a vendéglátók előtt: Orosz István magyar nyelvű levelei például egy borítékban érkeztek meg édesanyjához Budapestre a belga szülők által írt beszámolókkal. István édesanyja postafordultával válaszolt a vendéglátóknak és fia leveleiből részleteket idézett nekik, aminek révén egyben szülői feladatokat is megoszthatott a befogadókkal.

Az egyik leggyakrabban előforduló motívum a levelekben a hála és leköteteltség érzésének kinyilvánítása.⁴¹ Mivel az akció egyéni jótékonykodáson alapult, a belga családok önként jelentkeztek és nem kaptak anyagi támogatást részvételükért. A gyermekek útiköltségének egy kisebb hányadát is ők fizették. A magyar családok természetesen nagyon hálásak voltak a belgáknak és ezt az érzést többféle módon próbálták kifejezni leveleikben. Ha a levelezések első darabjainak szerkezeti felépítését vizsgáljuk, tisztán kivehető egy minta. Először is a magyar szülő hálásan megköszöni a segítséget: „Nagyon sokszor köszönjük

³⁷ Orosz István édesanyjának levele a Campe családnak, 1927. augusztus 5. Az Orosz család és a Campe család levelezése Patrick Campe úr tulajdonában található. (Fordítás flamandról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

³⁸ A levélírás, mint kollektív cselekmény gyakran előfordult migránsok esetében is, ahol sok esetben az alfabetizmus vagy gyenge írástudás gátolta a levelezést (Markelis 2006:108).

³⁹ Flandriában a középfokú oktatás kéttannyelvű volt: francia és flamand. A 19. század második felétől kezdődően évtizedekig tartott amíg a flamand nyelv a franciával egyenjogúvá vált.

⁴⁰ Érdekes módon a legtöbb forrás arról vall, hogy a legkisebb magyar gyerekek, főként abban az esetben ha a többi magyar gyermektől elszigetelve tartózkodtak a belga családoknál, rendkívül gyorsan, akár néhány hónap alatt megtanulták vendéglátóik nyelvét, miközben anyanyelvük háttérbe szorult. Olyan pályaudvari jelenetekről számolnak be az egykori résztvevők, ahol a hazatérő gyermek már nem tudott magyarul beszélni az őt fogadó szüleivel.

⁴¹ A hála érzésének kifejezése jellemző motívuma az egykori résztvevők előszóiban elmondott személyes történeteinek is.

önnek *kegyelmes* asszonyom és kedves családjának, hogy a *mi édes kisfiunkat* ilyen szeretettel befogadták az *önök otthonába* [...]”.⁴² A szövegben feltűnő a birtokos névmások használata, amelyek mintegy megjelenítik a gyermek útját egyik családból a másikba. A „kegyelmes” jelző a flamand „genadige” szó szövegű fordítása, amely a korabeli magyar nyelvű kontextusban nem lehetne odaillő. Gyaníthatóan „nagyságos asszonyt” szeretett volna kifejezni a magyar édesapa, hiszen a régi magyar megszólítások hierarchiája szerint a „kegyelmes” kifejezés magas társadalmi rangot jelzett. Az is alátámasztja ezen feltevésemet, hogy Zoltán édesapja a levél írásakor még nem ismerte a családfenntartó Ballinckxné társadalmi állását. Feltehetőleg pusztán mély tiszteletét és háláját próbálta kifejezni a számára ismert (magyar) módon, rituális jellegű megszólítással. A flamand fordító, akit az édesapa megkért, hogy fordítsa le a levelet, nem is találhatott megfelelő formát a „genadige” helyett, mivel a belga társadalmi érintkezésben ismeretlen volt az ilyenfajta szociokulturális nyelvi kód.⁴³

A hála kifejezésének következő szerkezeti eleme az akcióban való részvétel melletti döntés indoklása. Szinte mentegetőzésnek tűnik a szülők magyarázata, hogy miért engedték el gyermeküket egy távoli országba, idegen emberek közé: „Sokáig nem tudtuk magunkat rászáni, hogy Zolikát messze idegenbe engedjük [...]”⁴⁴ vagy „Igaz, nagyon nehéz volt elválnunk szeretett fiunktól”⁴⁵ „[...] de szülői szeretetünk által vezérelve, abban a reményben, hogy a levegőváltozás a mi gyengélkedő gyermekünknek használni fog [...]”⁴⁶ és ismételten „A vidéki levegő jót fog tenni Albertnek, és még tejet is íhat, ami nálunk már évek óta kizárt dolog”.⁴⁷ A legnyomósabb okok természetesen az ínséges, néha drámai életkörülményekben keresendő. A belga családokhoz írt levelekben a magyar szülők minden lehetőséget megragadtak, hogy bemutassák nehéz helyzetüket. Schimek Albert édesapja egészen részletekbemenően leírja a családi körülményeket: „Nincsen munkám, nincs lakásunk. Nagyon szívesen elmennénk innen, de nincs semmink, amit felvehetnénk és a hideg már beköszöntött. Nem tudunk

⁴² Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. július vagy augusztus. A Funtek család és a Ballinckx család levelezése Jef Ballinckx úr tulajdonában található. (Fordítás flamandról magyarra és kiemelések tőlem – Hajtó Vera.) A magyar nyelv eltérő szerkezete megnehezítheti a fordítást. Az eredeti flamand nyelvű szöveget és a továbbiakban felhasznált idegen szövegrészleteket megpróbáltam minél szövegűbben lefordítani, hogy a szövegelemzésnél lényeges részleteket minél jobban vissza tudjam adni.

⁴³ A levélírás egy olyan szociális gyakorlat amely kulturális hiedelmekben, értékrendszerekben és gyakorlatokban jelenik meg. A levelek lényegében kulturálisan megszerkesztett szövegalkotások. (Goldberg 2006: 158–175; Gerber 2005: 8–23).

⁴⁴ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. július vagy augusztus. (Fordítás flamandról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁴⁵ A Schimek család levele a Conjaerts családnak, 1923. augusztus 20. A Schimek család és a Conjaerts család levelezése Rik Nuyts úr tulajdonában található. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁴⁶ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. július vagy augusztus. (Fordítás flamandról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁴⁷ A Schimek család levele a Conjaerts családnak, 1923. augusztus 20. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

rendszeresen enni, mert munkanélküli vagyok”.⁴⁸ A családi életnél tágabb helyzetről, a magyar valóságról is beszámol: „Például egy pár cipő 100 000 korona, egy átlagos ruha 300 000 korona, egy pár harisnya 15 000 korona és egy férfi ing 50 000 korona. Élelmiszer: 1kg kenyér 1200 korona, 1kg zsír 14 000 korona, 1kg liszt 13 000 korona és én egy héten 50 000 koronát keresek.”⁴⁹ A Schimek család ugyanúgy, mint több ezer másik magyar család, a túlélésért küzdött és azért küldték Belgiumba gyermekeiket, hogy azt biztosítsák a számukra. Ugyanakkor a magyar szülőket a levelek tanúsága szerint szégyennel töltötte el, hogy feladni kényszerülnek szülői kötelezettségük egy részét, és gyermekeiket, még ha ideiglenesen is, a családi és otthoni kapcsolatokon kívülre kell helyezniük. Folyamatosan mentegetőznek és magyarázkodnak leveleikben. A belga szülők nem hagyták válasz nélkül az egyébként természetesnek tekintett hálálkodást és igyekeztek biztosítani a magyar szülőket megértésükről. Van Mol atya például, aki Horváth Irént és bátyját gondozta, hogy megnyugtassa a magyar szülőket, rendszeresen beszámolt arról, hogy milyen „jólnevelt és *hálás*” Irén a „*jótevőivel*” szemben.⁵⁰

A magyar szülők úgy érezték, hogy hálájukat a család egésze nevében kell kifejezniük. Funtek Zoltán édesapja rendszeresen biztosította a belga családot nemcsak maga és felesége, hanem Zoli hatéves kishúga hálájáról is: „Elluska néhány nap óta iskolába jár és nagyon örülne neki ha már tudna írni, mert akkor a kedves, jó Ballinckx néninek megköszönhetné, hogy ott a távolban szeretettel gondját viseli az ő kis testvérének.”⁵¹ Amikor Zoli rosszul viselkedett és erről a magyar szülők hírt kaptak, szintén az egész családra nézve tekintették szegénynek fiúk viselkedését: „[...] annyira meglepődtünk, hogy egész éjszaka nem tudtam aludni, ezen gondolkoztam és napközben sem tudtam nyugodni [Zolika] udvariatlansága miatt.”⁵² Az édesapa siet menteni a menthetőt és egyúttal igyekszik a távolság miatt meggyengült apai szerepét helyreállítani: „A nagyságos asszony biztos lehet benne, hogy Zolika hazatérése után meg fogja kapni illő büntetését.”⁵³ Ballinckx asszony azonban nem tekinti súlyosnak a helyzetet és postafordultával arra kéri Zoli szüleit, hogy tekintsenek el a kilátásba helyezett büntetéstől.

⁴⁸ A Schimek család levele a Conjaerts családnak, 1923. november 8. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁴⁹ A Schimek család levele a Conjaerts családnak, 1923. augusztus 20. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.) Az eredeti szövegben 1200 korona szerepel 1 kg kenyér és 13 000 korona 1kg liszt áráként. Elképzelhető, hogy valamelyik ár hibás.

⁵⁰ Van Mol atya levele a Horváth családnak, 1924. november vagy december. A Horváth gyerekek és belga családjuk levelezése Horváth Irén asszony tulajdonában található. (Fordítás franciáról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁵¹ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. szeptember 11. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁵² Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1925. január 15. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁵³ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1925. január 15. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

Orosz István édesanyja is levelein keresztül tanítja fiát arra, hogy miként viselkedjen a belga család irányában: „Kis Apám! Most *jól figyelj* mit ír anyuka! Ha majd elutazol, mielőtt elindulsz mindenkitől külön köszönj el és mindenkinek köszönd meg, hogy olyan jók voltak hozzád.”⁵⁴ A családias becézés és a közvetlen hang „megnyitja” a levél kereteit. A sorokat olvasva olyan érzésünk lesz, mintha az édesanya fizikai valóságában állna fia mellett és úgy oktatná a megfelelő viselkedésre. A szöveg segítségével a távolság szülő és a gyermek között egyszerűen eltűnik.

A szülők és gyermekeik kézzel írott levelei informatív tartalmuk mellett szimbolikus jelentőséggel bírtak a családtagok számára. A kézzel írott levelek megnyugtatják a levél olvasóját arról, hogy akiért esetleg aggódott, jól van. Mivel a kézírás fizikai jelenlétet sugároz, csökken az érzelmi távolság a levelezőpartnerek között.⁵⁵ Azonban nem mind az öt magyar gyermek tudott saját maga írni szüleinek. A gyerekek által írt leveleket legtöbbször nem külön borítékban adták postára, hanem a belga család leveleihez mellékeltek őket. Horváth Irén és Ferenc gyakran egyazon papírlapra írták üzeneteiket. Funtek Zoltán még csak a nevét tudta leírni és néhány ügyetlen sort hozzá. Schimek Albert, a legfiatalabb gyermek az öt közül, még nem tanult meg írni, így magyar családja jóval kevesebb tanújelét kapta fiuk érzelmi kötődésének. A belga vendéglátó családhoz küldött levelek tele vannak aggodalmukról árulkodó kérdésekkel: „[Albert] Gondol néha ránk? Kérdez felőlünk?” vagy „Biztosan elfelejtett bennünket?”⁵⁶

Irén és Ferenc olyan hétköznapi témákról írtak szüleiknek, mint például az iskola, egészség, ételek, ruházkodás, vagy háziállatok. A levelek vidám, gondtalan hangvételűek, a gyerekek nem említenek kellemetlenséget vagy szomorúságot. Talán felnőtt felügyelet is közrejátszhatott ebben. Az olyan mondatok egy levél belüli ismétlődése, mint: „Én jól megvagyok és nem beteg senki sem” vagy „Jól tanulok és sokat játszok a Ferivel”⁵⁷ arról vall, hogy a gyerekek nehezen találtak más témát, mint a nagyon általános és megszokottat. A gyermekek által írt levelek szegényes szókincse, nyelvtana és tartalma, valamint az a tény, hogy mindig a belga család által írt részletes beszámolókkal együtt érkeztek, arra enged következtetni, hogy valójában kevésbé tartalmi, mint inkább érzelmi jelentősége volt a gyermekek leveleinek a magyar családtagok számára.

A magyar szülők számára nem csak az volt fontos, hogy gyermekeik kézírását olvashassák, hanem, hogy „láthassák” ki és hol visel gondot rájuk: „Nagyságos asszonyom, nagyon örülnénk, ha módjában áll következő alkalommal egy térképet küldenie Gand–Ledebergről – és mivel a levélírás öntől sok időt rabol el – talán küldhetne képeslapot Ledebergről vagy Gandról. Legalább lesz módunk

⁵⁴ Édesanyja levele Orosz Istvánnak, 1927. augusztus 5.

⁵⁵ Gerber 2006: 3.

⁵⁶ A Schimek család levelei a Conjaerts családnak, 1923. augusztus 20; 1923. november 8; 1924. január 28. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁵⁷ Horváth Irén levele a Horváth családnak, 1926. április 23.

megismerni az önök szeretett otthonát.”⁵⁸ A két idegen család közti kapcsolat elmélyítéséért Zoltán édesapja több képeslapot küldött Győről. Fényképeket is kért Ballinckxéktől. Amikor a fényképek megérkeztek Győrbe, így válaszolt postafordultával: „Arra kérjük, hogy következő levelében sorban írják le a képen szereplők neveit, hogy megismerhessük a gyerekeiket.”⁵⁹ A Belgiumból érkező fényképek közelebb hozták nemcsak a távollevő gyermekeket szüleikhez, de a két idegen családot is. Ráadásul a képek lehetővé tették, hogy a belga család és Zoltán is fontos szerepet tudjon játszani a Funtek család szociális kapcsolataiban: „A képet már minden ismerősünknek meg kellett mutassuk, mert mindenki alig várta őket.”⁶⁰ Mind a négy családi levelezésben váltottak fényképeket a levelek mellett. A képeknek erős összekötő erejük volt, amely áthidalt időt és távolságot.⁶¹ A magyar gyerekekről nagyon gyakran készült olyan fénykép, amely a belga család körében ábrázolta őket. A vendég gyermeket mindig a kép közepére helyezték, mellette oldalról a belga szülő(k) és körülöttük felsorakozva a belga család gyermekei.⁶² Az egymásnak küldött fényképek, különösen egy ilyen családi beállítás, nem csak arra szolgáltak, hogy a két családot összekössék, hanem a magyar gyermeket, mint a két családot összekötő kapcsot, szimbolikusan jelenítették meg.⁶³ A gyermekeken keresztül a két család megosztotta jelenét, de azért, hogy minél jobban gondját tudják viselni „gyermekeiknek”, meg kellett osztaniuk múltjukat és szokásaikat is egymással. Ráadásul a gyermekek jelenbeni ellátása, gondozása magába foglalta jövőbeli lehetőségeiket is. Ahogy Horváth Irén és Ferenc Pap bácsija írta: „Reméljük, hogy a belgiumi tartózkodásuk [a két gyermeké] jótékony hatással lesz jövőjükre.”⁶⁴

Azért, hogy a két család minél jobban megismerhesse egymást, megosztották egymással családi történeteiket is. Néha egészen intim családi eseményekről is beszámoltak, mint például a Funtek család örömhíréről, hogy Zoltán édesanyja áldott állapotba került, és aztán arról is, hogy sajnos elveszítették a gyermeket.⁶⁵

⁵⁸ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. november 8. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁵⁹ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. november 8. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁶⁰ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. november 8. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁶¹ „A fényképek nem csak emlékeket jelentenek, de magukban hordozzák a felvétel pillanatát.” Stanley 2004: 208. (Fordítás angolról magyarra – Hajtó Vera.)

⁶² Doktori kutatásom alatt sok családi fényképet sikerült összegyűjtenem. A belga és magyar családok nagylelkűségének köszönhetően néhány családi fotógyűjteményt is tanulmányozhattam. Ezek között számtalan olyan felvételt találtam, amely a magyar gyermeket belga vendéglátóival együtt ábrázolta.

⁶³ Míután a gyermekek visszatértek Magyarországra, a magyar családok sokszor készítettek fényképet visszatért gyermekükről és hálájuk jeléül, köszönetképpen elküldték a képet a belga családnak.

⁶⁴ Van Mol atya a Horváth családnak, 1925. szeptember 29. (Fordítás franciáról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁶⁵ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. december 31. és 1925. május 29. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

A magyar családok gyakran tájékoztatták a belga szülőket gyermekük korábbi betegségeiről. A gyermekek étvágya és étkezési szokásai szintén rendszeresen megbeszélésre kerültek. Ez valószínűleg azért is lehetett, mert a gyermekakció hivatalos célja a legyengült gyermekek felerősítése volt levegőváltozással és étrendjük feljavításával. A belga családok cserébe beszámoltak saját gyermekeik betegségéről, amire a magyar szülők családtaggá válva megosztották aggodalmait: „Imádkozunk a Jóistenhez kicsikéje felépüléséért, hogy mindannyian örvendezhessünk. Kedves család, nem hiszem, hogy van annál szomorúbb feladata egy szülőnek, mint hogy gyermeke betegágyánál virrasszon és szenvedését látva tétlenségre legyen kényszerítve.”⁶⁶ A felnőttek szülői feladatukban megtalálták a közös hangot. A levelezések segítségével felfedezték, hogy mindegy, milyen nemzethez tartoznak, voltaképpen mindannyian szülők, akik a legjobb igyekeztük szerint próbálják nevelni gyermekeiket.

IDENTITÁS

A magyar gyermekek és családjuk levelezése nagyban hozzájárult a résztvevők identitásának alakításához.⁶⁷ Mind az öt gyermek elég idős volt ahhoz, hogy pontosan tudatában legyen, kik a szülei és honnan érkeztek. Azonban, mivel kiskorúak voltak és személyiségük még fejlődésben volt, szükségük volt a család segítségére, hogy megértsenek, létrehozzanak és fenntartsanak szociális kapcsolatokat a családban és azon kívül is.⁶⁸ A családi kapcsolatok folyamatossága és biztonsága elengedhetetlen egy gyermek egészséges fejlődéséhez, ezért a nagy távolságban tartózkodó magyar gyermekeknek különösen szükségük volt a családok együttműködésére gondozásuk kapcsán. Amíg új kapcsolatot kellett a gyermekeknek kialakítaniuk vendéglátó családjukkal, addig a levelezések segítségével a magyar családdal való intim kapcsolat folyamatosságát is biztosítani kellett.

Befogadják mind az öt gyermeket segítették abban, hogy fenntarthatassák és gondozhassák kapcsolatukat magyar családtagjaikkal. Tisztában voltak vele, hogy a gyermekek előbb-utóbb visszatérnek Magyarországra és ezt hangsúlyozták is leveleikben. Megengedték, hogy a gyerekek együtt játszhassanak a faluban, vagy város-

⁶⁶ Orosz István édesanyjának levele a Campe családnak, 1927. február 16. (Fordítás flamandról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁶⁷ A felnőtt migránsok levelei szükséges részét képezték személyiségük kialakításának új körülmények között. Különösen családi levelezéseik voltak igen fontosak ebben a folyamatban, mert ahogy David Gerber írja amerikai emigránsokról szóló könyvében: az „emigránsok gyakran veszélybe sodorják személyes énjüket; származásuk folytonosságának tudata megtörhet [...] Személyes identitásunk legfontosabb forrásai azok a kapcsolataink, amelyek a minket legrégebben ismerő személyekhez kötnek. Ezek a fontos személyek megosztják velünk régi emlékeinket, tapasztalatainkat egy helyről, amelyet közösen otthonnak tartottunk. Egy otthon, amely egyszerre volt fizikai valóság és biztonságot, intimitást és folyamatosságot jelentő központi hely.” (Gerber 2006: 3). (Fordítás angolról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁶⁸ Richards 2010: 3.

ban tartózkodó más magyar gyerekekkel. Támogatták a gyerekeket abban, hogy gondozhassák anyanyelvüket. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem minden belga befogadóra volt jellemző ez a hozzáállás.⁶⁹ Az itt elemzett esetekben biztatták a gyerekeket, hogy próbáljanak – magyarul – hazaírni szüleiknek: „Annyira örültünk Zolika levelének. Már szépen, tisztán tud írni. Arra kérném a nagyságos asszonyt, hogy minden második héten írasson vele nekünk egy rövid levelet.”⁷⁰

A gyermekek hitoktatása és vallásgyakorlata is igen fontos volt mind a családok, mind pedig az akció szervezői számára.⁷¹ Belgium ugyanúgy, mint Magyarország régi katolikus hagyománnyal rendelkezett és az 1920-as évek élénk katolikus hitélete nagy szerepet játszott a belga–magyar gyermekakció sikerében. Néhány helyen lehetőség volt arra, hogy a gyerekek magyarul tanulhassanak, mert az akció alkalmazott Belgiumban néhány magyar tanárnőt és katolikus magyar papot, akik ellátták az ott tartózkodó magyar gyermekek nyelvi- és lelki gondozását. Számuk igen csekély volt (8-10 tanárnő és 2-3 pap), ezért nem minden magyar gyermek részesülhetett gondozásban. A gyermekek vallásos neveltetése is közös pontot jelentett a két fél szülői együttműködésében. A Ballinckx család biztosította Funtek Zoli családját, hogy „hetente kétszer visszük [Zolit] egy magyar hölgyhöz, akivel azonnal megkezdte a katekizmus tanulását [...] Kedves kis Zolijuk minden nap imádkozik a Jóistenhez családjáért és biztosítom önöket kedves uram és hölgyem, hogy nem fogja elfelejteni a Jóistent, de szerető szüleit sem.”⁷²

A belga családok nem csak azzal segítették a magyarokat, hogy hosszabb-rövidebb időre befogadták gyermekeiket, hanem rendszeresen küldtek élelmiszert, ruhát és anyagi támogatást Magyarországra a szűkölködő családnak. Ebbe a jótékonysági gyakorlatba a vendégül látott magyar gyermeket is gyakran bevonták. Horváth Irén és Ferenc például a belga családjuk tudtával és biztatására a Belgiumban gyűjtött zsebpénzükből ruhaneműt és egyéb szükséges holmit vettek magyar családtagjaiknak: „Kedves Édesmama, magának is vettünk egy pár fekete harisnyát, és függönöket is vettünk magának 8 méter két ablakra. Egy ablakra egyet, mert nem tudtunk mást venni, mert nagyon sok pénzbe került.”⁷³ Ilyen módon a gyermekek kötelességérzetét, kapcsolatát erősítették magyar családjuk irányába.

A magyar szülők nem csak amiatt aggódtak, hogy gyermekük érzelmi kötődése meggyengülhet a távolság és a Belgiumban tapasztalt jobb életkörülmények miatt. Azt szerették volna, hogy a gyermekek kulturális kötődése is megmaradjon

⁶⁹ Az egykori résztvevőkkel készített interjúk tanúsítják, hogy nem minden befogadó család támogatta a magyar gyerekeket anyanyelvük gyakorlásában és azt sem nézték mindig jó szemmel, hogy az egy faluban vagy városban tartózkodó magyar gyerekek egymással kapcsolatot tartsanak fenn.

⁷⁰ A Funtek család levele a Ballinckx családnak, 1924. december 31. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁷¹ A belga–magyar akcióban, a holland vagy svájci akcióval szemben, szinte kizárólag katolikus gyermekek vettek részt.

⁷² A Ballinckx család levele a Funtek családnak, 1924. július vagy augusztus. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁷³ Horváth Ferenc levele a Horváth családnak, 1926. január 4.

hazájukhoz. Funtek Zoltán édesapja részletesen leírta a belga családnak, hogy miként ünneplik Magyarországon a családok a karácsonyt. Azt is elmagyarázta, hogy a karácsonyfát és az ajándékokat a magyar gyerekeknek a Kisjézus hozza karácsony szentestéjén. Arra kérte a belga családot, hogy „kérem tartsák meg Zolikát ebben a hitben! Amíg itthon volt, így hitt benne, talán azóta rájött az igazságra.”⁷⁴

A családok számára a legfontosabb mégis az volt, hogy a gyerekek beilleszkedjenek, és ezáltal jól érezzék magukat belgiumi tartózkodásuk alatt. Orosz István édesanyja arra kérte István belga családját, hogy sajátjukként bánjanak fiával, különösen akkor, ha István rosszul viselkedne.⁷⁵ Ezáltal átruházta szülői kötelességeinek egy részét a belga szülőkre. Bár a magyar levelekben található birtos szerkezetek: „gyermekünk”, „Albertünk”, „Istvánunk”, „Zolink” arról árulkodnak, hogy megosztják szülői jogait és kötelességeiket, a kiküldők felfogása szerint a magyar gyermek mégis a magyar családhoz tartozó marad. Ezt mind a négy belga vendéglátó család tiszteletben is tartotta és „az önök gyermeke” vagy „az önök fia” megjelöléssel írt a gyerekről otthoni családjának. Az is előfordult azonban, hogy a belga család megnevezése jelezte a gyermek beilleszkedésének fokát a belga családba. Van Mol atya házvezetőnője flamand nyelvű beszámolókat küldött Horváth Irén belga életéről Irén magyar szüleinek. Ezekben a levelekben gyakran nevezte a kislányt „Ons Iréne”-nek vagy „Die van ons”-nak (Iréünk).⁷⁶ Az ő esetében azonban a hosszú, három éves kinttartózkodás elmélyítette kapcsolatát a belga családdal és beilleszkedése mélyebb volt, mint azoké, akik csak néhány hónapot töltöttek Belgiumban.

A gyermekek által használt megnevezések is tanúskodnak kapcsolataikról a szokatlan helyzetben. Van Mol atya megírta a magyar szülőknak, hogy Irén és Ferenc „mamának” és „papának” hívta belga szüleit, a belga család felnőtt korú fiúgyermekét pedig „Romain bácsinak”.⁷⁷ Leveleikben mind a két gyermek magától értetődően tett azonban különbséget azzal, hogy „anyukának” és „apukának” vagy pedig „édesmamának” és „édespapának” szólította magyar szüleit. A Horváth gyerekek levelezésének van még egy roppant érdekes eleme. Néhány levelüket ugyanis különböző aláírásokkal látták el. Irén „Irén Van Mol Horváth” vagy „Irén Horváth-Van Mol” nevekkkel írta alá a leveleit, Ferenc pedig a „Frans

⁷⁴ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1924. november 8. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁷⁵ Orosz István édesanyja a Campe családnak, 1927. január 6. (Fordítás flamandról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁷⁶ Marie Van Caenbergen levele a Horváth családnak, 1925. január 23. (Fordítás flamandról magyarra tőlem – Hajtó Vera.) Az „Ons/Die van Ons” a beszélt flamand egy különleges kifejezése. Magyarra nehezen fordítható le, talán „Ez, aki a miénk”. Egy bizonyos csoporthoz való nagyon erős tartozást kifejező jelzőről van szó. Sokszor nincs is szükség a személynév használatára, a csoport tagjai anélkül is tudják, hogy kiről esik szó. Például, ha egy férj egy harmadik személynek mesél a feleségéről, és a nő neve helyett ezt a kifejezést használja, a harmadik fél tudja, hogy a feleségről van szó. A feleség ha a férjéről beszél a férfiasított változatát használhatja a kifejezésnek.

⁷⁷ Van Mol atya levele a Horváth családnak, 1924. november vagy december. (Fordítás franciáról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

Horváth” vagy „Frans François Horváth Stevens” neveket használta.⁷⁸ Van Mol volt a neve annak a rokon papnak, akinél legtöbbször laktak, Stevens pedig a vendéglátó család neve volt. Ferenc le is fordította keresztnévét flamandra és franciára. Nyilvánvaló, hogy mind a két gyermek igyekezett beleilleszkedni helyzetébe és valamilyen módon feloldani a két családba tartozás problematikáját.

Az elemzett magyar és belga családok, mint arra már utaltunk, igyekeztek fenntartani a gyermekek számára a családi kapcsolatok tágabb hálózatát szülőkkel, testvérekkel, nagyszülőkkel, a család barátaival, vagy a család alkalmazottaival. Ezzel is szeretnék volna elősegíteni, hogy a gyermekek szocializációja folytatódjon és ez a folyamatosság ne sérüljön. Erre jó példa, hogy Irén és Ferenc a levelek segítségével távolról is folytatni tudta bélyeggyűjtését Józsi nevű bátyjukkal.⁷⁹ Mind a belga, mind a magyar szülők arra buzdították a testvéreket, barátokat és szomszédokat, hogy írjanak üzeneteket leveleikbe. A magyar levelek sokszor tele vannak baráti vagy testvéri aláírásokkal, amelyeket üdvözlétként szántak Belgiumba. A magyar szülők gyakran közvetítettek üzenetet is a Belgiumban tartózkodó gyermekük és annak otthon maradt testvérei és barátai között. Hírt adtak más ismerősről, akikkel a gyermekek is kapcsolatban voltak belgiumi útjuk előtt. Ugyanakkor Belgiumból is érkeztek üdvözlések. Orosz István édesanyja rendszeresen kapott üzeneteket és rajzokat fia belga „testvéreitől”. Cserébe arra kérte a flamand gyerekeket, hogy tanítsák meg rajzolni az ő kisfiát is és hogy szólítsák Istvánt becenevén Pityunak, úgy, ahogy azt otthon megszokta. „Magyar nénikétek és bácsikátok” aláírással búcsúzik levelének végén.⁸⁰ A két család a gyerekek révén átalakult és a távolságot, nyelvi nehézségeket, valamint kulturális különbségeket legyőzve egy nagy családdá vált.

* * *

A gyermekek belgiumi tartózkodása után váltott levelek arról tanúskodnak, hogy sokszor bizony nehéz volt a belga család számára az elválás. Most a magyar családon volt a sor, hogy vigasztalással szolgáljon számukra. Funtek Zoltán édesapja együttérzéséről biztosította a belga családot: „Számunkra nagy öröm és boldogság az, ami önöknek fájdalmas búcsú.”⁸¹ Hogy enyhítsen ezen, részletesen elmesélte fia hazaérkezésének körülményeit a belga családnak. A gyermekek hazatérése után még sokáig leveleztek a magyar és a belga családtagok. A rendszeres levélváltásnak a II. világháború kitörése vetett véget, de például a Ballinckx család megkereste Funtekéket. A háború után folytatódott levelezésük, pedig ekkor Zoli már felnőtt férfi volt.

⁷⁸ Horváth Ferenc levelei a Horváth családnak, 1925. szeptember 29; 1926. január 4. és 18. Horváth Irén levelei a Horváth családnak, 1926. január 15. és 1927. február 23.

⁷⁹ Horváth Irén levele Horváth Ferencnek, 1926. január 15. és Horváth Ferenc levele a Horváth családnak, 1926. január 18.

⁸⁰ Orosz István édesanyjának levele a Campe családnak, 1927. április 2. (Fordítás flamandról magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

⁸¹ Funtek Zoltán édesapjának levele a Ballinckx családnak, 1925. február 7. (Fordítás németről magyarra tőlem – Hajtó Vera.)

A gyermeksegélyakció következményeként a magyar és a belga családok megsztoztak a szülői felelősségen és szoros érzelmi kapcsolatot építettek ki, hogy a vendégül látott magyar gyermekek érdekeit a lehető legjobban szem előtt tartassák. A levelezés elősegítette, hogy a családok legyőzzék a fizikai és időbeli távolságot. A családok átformálódtak, új tagokkal bővültek és „nemzetközivé” váltak.

A történeti jelentősége ezeknek a leveleknek, és minden olyan levelezésnek, amelyet hétköznapi emberek és családok folytattak, abban áll, hogy töredékes és gyakran „nem reprezentatív” jellegük ellenére, feltárnak előttünk egy másik világot a hivatalosan (politikai és szociális intézmények által meghatározott) ismert és bemutatott mellett. Informálnak arról, hogy milyen viszonyban volt/van a mindennapi ember politikai és szociális környezetével.

Az ebben a tanulmányban elemzett öt gyermek és családjaik levelezése bepillantást enged egy nagyszabású nemzetközi gyermeksegélyakció kulisszái mögé. Beszámolnak az akció hatásáról családi és érzelmi életükre és ezzel hozzájárulnak ahhoz, hogy tudásunk a szociális valóságról egy kicsivel teljesebbé váljon.

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár (MOL)

K85 Brüsszeli Követség majd Konzulátus. Jótékonysági akciók.

Algemeene Rijksarchief Brussel (ARB), Inventaire des Archives du Ministère de la Justice, Administration de la Sûreté Publique (IAMJ) Dossiers Généraux: 2ème versement, 215. L'enfants Hongroises.

Esztergomi Prímási Levéltár (EPL)

Csernoch 10A/4 Dc Külföldi gyermekakciók.

Stadsarchief Roeselare (SR)

Burgerlijke Registers (BR), Openbare Veiligheid (OV.)

Funtek Zoltán és családjának levelezése a Ballinckx családdal. Jef Ballinckx úr magángyűjteménye.

Horváth Irén és Horváth Ferenc családi levelezései. Horváth Irén asszony magángyűjteménye.

Orosz István és családjának levelezése a Campe családdal. Patrick Campe úr magángyűjteménye.

Schimek Albert családjának levelezése a Conjaerts családdal. Rik Nuyts úr magángyűjteménye.

De Poperinghenaar 1926.

A Gyermekvédelem Lapja 1926.

Nemzeti Újság 1925.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Cancian, Sonia 2010: *Families, Lovers, and their Letters. Italian Postwar Migration to Canada*. Winnipeg.
- Coudenys, Wim 2004: *Leven voor de Tsaar. Russische Ballingen, Samenzweerders en Collaborateurs in België*. Leuven.
- Dobson, Miriam 2009: Letters. In Dobson, Miriam – Ziemann, Benjamin (eds.): *Reading Primary Sources. The Interpretation of Texts from Nineteenth- and Twentieth-century History*. London–New York, 57–74.
- Dumoulin, Michel – Gerard, Emanuel (eds.) 2008: *Nieuwe Geschiedenis van België II 1905–1950*. Tielt.
- Earle, Rebecca (ed.) 1999: *Epistolary Selves: Letters and Letter-writers, 1600–1945*. Aldershot.
- Elliot, Bruce S. – Gerber, David A. – Sinke, Suzanne M. (eds.) 2006: *Letters across Borders. The Epistolary Practices of International Migrants*. New York.
- Fox, Anna L. – Abraham-Podietz, Eva 1998: *Ten Thousand Children: True Stories Told by Children who Escaped the Holocaust on the Kindertransport*. West Orange.
- Frenett, Yves – Martel, Marcel – Willis, John (eds.) 2006: *Envoyer et recevoir: Lettres et correspondances dans les diasporas francophones*. Saint Nicolas.
- Gedenkboek van het Nederlandsch R.K. Huisvestings-Comité uitgegeven ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van het comité* 1924: 's-Hertogenbosch.
- Gerber, David 2005: Acts of Deceiving and Withholding in Immigrant Letters. *Journal of Social History* (39.) 2. 315–330.
- Gerber, David A. 2006: *Authors of Their Lives. The Personal correspondence of British Immigrants to North America in the Nineteenth Century*. New York–London.
- Goldberg, Ann 2006: Reading and Writing across the Borders of Dictatorship: Self-Censorship and Emigrant Experience in Nazi and Stalinist Europe. In: Elliot, Bruce S. – Gerber, David A. – Sinke, Suzanne M. (eds.): *Letters across Borders. The Epistolary Practices of International Migrants*. New York, 158–175.
- Hajtó, Vera 2009: The ‘Wanted Children’. Experiences of Hungarian Children Living with Belgian Foster Families during the Interwar Period. *History of the Family* (14.) 2. 203–216.
- Hermán M. János 1998: Gyermeatmentés Belgiumban (1923–1930). *Korunk* 12. 115–123.
- Hollingsworth, Hilda 1992: *They Tied a Label on My Coat*. London.
- Horváth, Iréne 2001: *Land Zonder Ooievaars*. Brussels.
- Horváth J. András 2010: Lesz-e múltad Kovács János? – Személyes magániratok Budapest Főváros Levéltárában. *Budapesti Negyed* (68.) 2. 3–21.
- Markelis, Daiva 2006: ‘Every Person Like a Letter’: The Importance of Correspondence in Lithuanian Immigrant Life. In Elliot, Bruce S. – Gerber, David A. – Sinke, Suzanne M. (eds.): *Letters across Borders. The Epistolary Practices of International Migrants*. New York, 107–124.
- Met de Belgische Pleegouders naar Hongarije* 1926: Averbode.

- Mezősi Kamilla 2001: A hollandiai magyar gyermeküdültetés az 1920-as években. *Honismeret* (29.) 2. 78–92.
- Pauwels, Hilde (ed.) 2007: *Los Ninos*. Berchem.
- Prims, Floris 1924: *Met een Kindertrein naar Hongarije. Een reis- en studieschets. Korte Leidraad voor het Hongaarsch Kinderwerk*. Baasrode.
- Richards, Norvin 2010: *The Ethics of Parenthood*. Oxford.
- Rottenbiller Ferenc 1936: *Az Országos Gyermekvédő Liga harminc évi működése 1906–1936*. Budapest.
- Stanley, Liz 2004: The Epistolarium: Theorizing Letters and Correspondances. *Auto/Biography* (12.) 216–250.

Orosz István és családjának levelezéséből. Patrick Campe magángyűjteményéből.

Drága kis fiam,!

Leveled megkaptam, és mi nagyon örvendünk hogy jól érzed magad. már alig várjuk hogy otthon legy. Kis Apám! most jól figyeld mit ír Anyukám kamaid el utazol mielőtt el indulsz mindenkitől külön köszönj el és mindenkinek köszönd meg hogy olyan jók voltak hozzád. Papának Mamanak Nagy-mamanak kezelt eszokolni és egy meg köszönni hogy fértettek veled, és a testvérektől is szíven köszönnj el mert nem fogadták őket nagyon sokáig pedig szeretted őket ugy?

Küldöd-e kis Apám hogy igen Anya és Ella névnapjára levelet otthon te levelet a legszob név-napi ajándék.

Pityukám edes a magyar hölgyeket is a szép flamand hölgyeket is hozzád háza, a Magdika azt mondta na in kisvárosi. azok nem felelték el a Pityu hogy balát izért, Pityukám Poppa meg Anyuka írta hogy jutalom hölgyet kapdál a városban mi nagyon örültünk hogy jól tanulnál.

a kis malacok színek is a kis kutyák is, itt nagyon meleg van majd meg futadtunk a melegtől, vigye tegnap volt jó eső most nincs olyan meleg, már alig várom mindenké hogy háza jöjj, különösen Florvátka.

Pityukám Achát ne felejtse el mit mond Anya mindenkinek meg köszönni a jószágát és el köszönni mindenkétől, és az uton vigyázz a holmidsira

nehogy a gyereknek szét szedjék és ne egyél nagyon sokat az uton ne hogy beteg legyél, (Poppát maradj
Nőrontlástörő ölet csak Anya, Nagy Ella) (Nagy-mamát és a
testvéreket is)

Orosz István és családjának levelezéséből. Patrick Campe magángyűjteményéből.

De ouders van Istvan
 laten weten dat zij tevreden
 zijn hun kind in goede
 handen gevallen is en
 bedankt. Zijne pleegouders
 uit der harte, dat zij
 content zijn over de veld
 Procees. Buiters waarme
 hij hem goed gewoos wordt
 in België. Verder heeft hij
 ook twee zusters & heeft in
 Hongarie, waaraan een
 modiste en een naaite
 die behelpt is, de vader
 is lang zonder werk geweest
 en de moeder 8 maanden
 ziek nu heeft vader geheel
 terug meer werk en de
 moeder aan de haterhand
 Euzere bedanking en
 van uge de ~~gezondheid~~

István szülei szeretnék önökkel tudatni, hogy nagyon örülnek, hogy fiúk jó kezekbe került. Szívből köszönik fiúk nevelőszüleinek. Annak is nagyon örülnek, hogy fiúk sok fiú- és lánytestvérrel lakhat együtt Belgiumban. Egyébként két nővére van itthon Magyarországon. Az egyikük kalaposnő a másikuk varrónő, aki egy kicsit beteges. István édeasapja sokáig munka nélkül volt és édesanyja nyolc hónapig betegeskedett. Most már szerencsére talált az apa munkát és az édesanya is gyógyulófélben van.

Ezerszeres köszönete a szülőknek.

*Hongarse Kinderen –
dankbetuiging*

*A belga-magyar gyermek-
akció flamand plakátja*